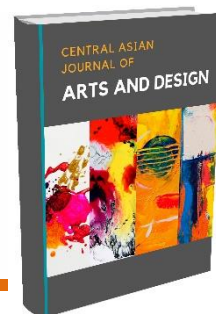

International Scientific and Practical Conference on the
topic: "Sustainable Architecture – Challenges and
Achievement of the Present and Future"

SHAHARSOZLIKDAGI MILLIY-TARIXIY AN'ANALAR

Z.Q.Fozilova, O.Xamroqulov

"Arxitektura nazariyasi va tarixi" kafedrası o'qituvchisi, SamDAQU.

z.fozilova@samdaq.edu.uz

Annotatsiya. Shaharsozlikda amalga oshirilgan barcha loyihalash va qurilish jarayoni albatta milliy an'analarni ifodalovchi shartlar, omillar asosida amalga oshiriladi. Ushbu maqolada shaharlarni rejalashtirishda belgilangan vazifalarni milliy tarixiy an'analar asosida rivojlanish tamoyillari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar. Shaharsozlik, ijtimoiy-iqtisodiy omil, urbanizatsiya, demografiya, aholi punktlari.

Annotation. All the design and construction process carried out in urban planning is necessarily carried out on the basis of conditions, factors that represent national traditions. This article examines the principles of development of the tasks set in urban planning in the light of national historical traditions.

Keywords. Urban planning, socio-economic factor, urbanization, demography, settlements.

Аннотация. Весь процесс проектирования и строительства, осуществляемый в градостроительстве, обязательно осуществляется на основе условий, факторов, представляющих национальные традиции. В данной статье рассмотрены принципы развития задач, поставленных в градостроительстве на основе общегосударственных исторических традиций.

Ключевые слова. Градостроительство, социально-экономический фактор, урбанизация, демография, поселения.

Shaharsozlik-bu loyihalash va qurilish bilan bog'liq ijtimoiy-iqtisodiy, sanitariya-gigiyena, texnik transport qurilishi va me'moriy-badiiy vazifalarni har tomonlama hal qiladigan shaharlar va aholi punktlarini rejalashtirish va qurish nazariyasi va amaliyotidir. Ijtimoiy-iqtisodiy vazifalar, shuningdek milliy an'analar shahar yoki aholi punktlarini rivojlantirish istiqbollarini, tabiiy va hududiy resurslardan iqtisodiy jihatdan samarali foydalanishni, aholining oqilona o'sishini va aholiga madaniy va maishiy xizmat ko'rsatishni maqbul tashkil etishni hisobga olgan holda turar-joy tizimini tanlashda hal qilinadigan omillardir.

Milliy madaniyatning rivojlanishi ma'lum bir mintaqa yoki qit'aning xalqaro shakllanishining progressiv xususiyatlari va an'analari bilan belgilanadi, bu yerda geografik muhitning tabiiy-iqlim xususiyatlari milliy an'analarning shakllanishiga asos bo'ladi.

Ijtimoiy turmush tarzi va ijtimoiy munosabatlar milliy an'analarning o'ziga xos xususiyatlarini shakllantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, qadimgi an'analardan kelib chiqqan holda, 18-asrning rus klassizmi rus madaniyatining o'ziga xos hodisasiga aylandi.

Milliy an'analar asosida loyihalash jarayoni milliy o'ziga xoslikni mustahkamlash yo'liga o'tgan rivojlanayotgan mamlakatlarda yaqqol namoyon bo'ladi. Siyosiy mustaqillik va mustaqillik uchun kurash bilan birgalikda bu yerda milliy madaniyatni mustahkamlashning murakkab jarayoni sodir bo'ladi. Shu bilan birga, bu yerda shaharsozlik va me'morchilikning umumiy gumanistik tamoyillari bilan birlashtirilgan turli xalqlarning madaniyatlarini xalqarolashtirish va yaqinlashtirish jarayoni sodir bo'ladi. Bu davrda mustamlaka mamlakatlari xalqlarini ozod qilish, rivojlanayotgan mamlakatlarning milliy o'ziga xosligini mustahkamlash uchun kuchli harakatlar milliy o'ziga xos madaniyatni vujudga keltirdi. Hindiston, Afrika, Lotin Amerikasi va dunyoning boshqa mintaqalarida ilg'or milliy arxitektura maktablari paydo bo'ldi. Ushbu maktablarning shakllanishi progressiv shaharsozlikning umumiy rivojlanishidagi ijtimoiy, iqtisodiy va tabiiy-iqlim hodisalari bilan bog'liqdir. Natijada, Braziliya, Chandigarh, Skopje va boshqa yirik shaharlar paydo bo'ldi.

Shaharsozlikda milliy an'analarni ifodalovchi asosiy shartlarga quyidagilar kiradi:

- uzoq vaqt davomida tarixiy ravishda faoliyat yuritadigan o'ziga xos tabiiy-iqlim omillari, xususan, issiq iqlimga xos bo'lgan, shuningdek geografik muhit;
- milliy an'analar shakllanadigan muayyan ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning ta'siri;
- jamiyatning texnologik taraqqiyoti darajasi.

Milliy an'analarni rivojlantirish jarayonida demografik tarkib, shuningdek, qurilish estetikasida didlar, g'oyalar va mezonlarning o'ziga xosligini o'z ichiga olgan xalqning badiiy va estetik ideallari muhim rol o'ynaydi. Muayyan tabiiy-iqlim sharoitida jahon qurilishining tajribasi va amaliyoti yagona me'moriy va shaharsozlik texnikasini ishlab chiqishga olib keladi, bunda milliy an'ana xalqaro an'analarga aylanadi.

Shunday qilib, verandalar inson tanasiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan termal omil bilan kurashish bo'yicha ko'p asrlik tajriba natijasida paydo bo'ldi. Galereya bilan o'ralgan har tomondan soyali hovli devorlarni va ularning orqasida joylashgan uylarni sovutadigan chuqur soyani hosil qiladi. Hovlining markazida joylashgan suv bulog'i va yashil maydonlar issiq kun davomida asta-sekin hovlini o'rab turgan makonga salqinlik va namlikni beradi. Uyni rejalashtirishning mashhur tajribasi, shuningdek, qulay mikroiqlimga ega bo'lgan katta yopiq hovlilar atrofida joylashgan madrasasi bo'lgan Registon kabi yirik jamoat ansamblini qurishda ham qo'llanilgan. Ko'rinishidan, issiq quruq iqlim sharoitida, vaqt sinovidan o'tgan tarixiy ravishda paydo bo'lgan yopiq kompozitsion uslub zamonaviy shaharsozlik amaliyotida keng qo'llanilishi mumkin.

Shaharsozlik va me'morchilikning milliy o'ziga xosligini shakllantirishga milliy iqtisodiyotning rivojlanishi, odamlarning o'ziga xos turmush tarzi, shuningdek landshaftning rivojlanishi o'ziga xosligi sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Milliy an'analarning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashda qurilish texnikasi darajasi va mahalliy qurilish materiallarining o'ziga xosligi muhim rol o'ynaydi.

Shaharsozlikdagi ijodiy jarayon o'tmish namunalarini, madaniy va me'moriy yodgorliklarni ehtiyotkorlik bilan saqlashga asoslangan, ammo shu bilan birga ko'r-ko'rona taqlidni rad etadi, chunki rivojlanayotgan jamiyat doimiy ravishda moddiy, estetik shakllari va ideallarini o'zgartiradi. Odamlarning o'z-o'zini anglashi va madaniyati o'zgarishi, qurilish texnikasini rivojlanishi, yangi qurilish

materiallari paydo bo'lishi, bu esa arxitekturaning yuqori darajada rivojlanishiga olib keldi.

Shu bois, strukturaning o'zgarishi va tarixiy shaharlarning yanada rivojlanishi, ehtimol, alohida me'moriy yodgorliklarni emas, balki butun tarixiy va me'moriy meros tizimini har tomonlama saqlab qolish muammosi bilan bog'liq bo'lishi kerak, chunki tarixiy shahar tuzilishining asosi uning vaqt o'tishi bilan shakllanish qonuniyatlari bo'lib, bunday qonuniyatlarga quyidagilar kiradi:

- mikroiqlimning umumiy xususiyatlari;
- asosiy kompozitsion o'qlar va ularning dunyo mamlakatlariga yo'nalishi;
- hukmron shamollarning yo'nalishi;
- alohida yodgorliklar orasidagi fazoviy aloqalar;
- panoramali idrok zonalari;
- tarixiy muhit;
- hududning landshafti;
- mavjud ommaviy rivojlanishning ta'siri va boshqalar (fon rivojlanishi).

Xulosa qilib aytganda, Shimolning yog'och me'morchiligi, qadimgi Moskvaning oq tosh devorlari, arman tufining turli xil soyalari, Sharq shaharlarining zamonaviy uy-joy qurilishi va boshqalar faqat ma'lum bir hudud uchun xarakterlidir.

Asrlar davomida milliy texnika tarixan rivojlanib, iqlim sharoitiga qarab belgilanadigan an'analar—qurilish joyi, qurilish materiallari va odamlarning estetik talablari ishlab chiqilgan. Va nihoyat, ming yillar davomida rivojlanib kelgan milliy xarakterning kundalik turmush tarzi va psixo-fiziologik xususiyatlari hayot va hayotning maqsadga muvofiq tashkil etilishini belgilab berdi.

Biroq, yangi tarixiy sharoitlar ta'siri ostida xalqning estetik ideallari o'zgarishi mumkin, eskirgan an'analarni rad etadi va faqat hayotning yangi talablariga, yangi siyosiy va ijtimoiy omillarga javob beradigan xususiyatlarni saqlab qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Римша А.Н. Градостроительство в условиях жаркого климата. Москва Стройздат 1979.
2. Лавров В.А. Градостроительная культура Средней Азии (с древних времен до второй половины XIX века). Государственное издательство по архитектуры и градостроительства. Москва, 1950. — 179 с.
3. Kayumov, H., & Israyilov, E. (2022). ENVIRONMENT AS THE BASIS AND PERCEPTIONS OF MONUMENTS OF ARCHITECTURE AND HISTORICAL CITIES OF UZBEKISTAN. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 3(10), 112-125.
4. Fozilova Z.Q. Samarqand shahrining bosh rejalari tahlili *Научном журнал «Студенческий вестник» №29(127) Moskva. ISSN 2686-8910. 2020*
5. Салохиддинова Д.З., Каюмов Х.И. Мавзолей Саманидов в загадках и легендах: инженерные приёмы шедевра архитектуры Узбекистана. Материалы международной конференции “Современная архитектура и инновации” 2012 г. 19-20 ноябрь 2012 Ташкент

6. Qayumov X.I., Dostonov A.S. Fozilova Z.Q. Samarqand shahri turar joylarini shahar strukturasidagi o'rni. Me'morchilik va qurilish muammolari ilmiy-texnik jurnal. Samarqand. 2021, №4(1-qism) Ilmiy-jurnal@mail.ru
7. Каюмов, Х. И. (2021). Проблемы сохранения архитектуры исторической среды древнего города и развитие туризма. Интернаука, (20-1), 6-10.
8. Fozilova, Z. Q. (2023). Irrigation System of Samarkand City. JOURNAL OF ENGINEERING, MECHANICS AND MODERN ARCHITECTURE, 2(2), 64-68.
9. Fozilova, Z. Q. (2023). Samarqand shahrining bosh rejalari tahlili. Arxitektura, muhandislik va zamonaviy texnologiyalar jurnali, 2(1), 117-122.
10. Салохиддинова, Д. З. (2022). Архитектурная среда Самарканда: традиции и современность.